

QUY TRÌNH RÈN KĨ NĂNG ĐỌC HIỂU VĂN BẢN VĂN HỌC CHO HỌC SINH PHỔ THÔNG

ThS. LÊ HỒNG MAI

Nhà Xuất bản Giáo dục Việt Nam

1. Đặt vấn đề

Văn bản văn học (VBVH), khi có sự tiếp nhận của bạn đọc sẽ trở thành một thực thể tinh thần rất tinh vi và phức tạp. Tác phẩm văn học là một quá trình, luôn biến đổi không ngừng và không bao giờ gặp lại nhau ở những người đọc khác nhau. Đọc tác phẩm văn học không thể hiểu ngay một lần. Hiểu văn là cả một quá trình người đọc tự giác tích cực khám phá, suy ngẫm, thụ cảm và sáng tạo. Hoạt động đọc hiểu của người đọc được diễn ra theo một quá trình, từ đơn giản đến phức tạp, từ chưa hiểu đến hiểu sâu, hiểu kĩ, hiểu thấu và nắm bắt được nội dung tư tưởng ở bề sâu của tác phẩm. Để hình thành và phát triển năng lực đọc cần đào tạo học sinh (HS) trở thành "người đọc có kĩ năng". Trong khuôn khổ bài viết, chúng tôi hướng đến mục đích tìm ra một quy trình hoạt động cho giờ dạy đọc hiểu văn bản. Nó có tính chất như một hướng đi để có thể tổ chức hoạt động dạy học hiệu quả, phù hợp với các điều kiện học tập trên thực tế ở trường phổ thông.

2. Quy trình rèn kĩ năng đọc hiểu VBVH cho HS phổ thông

Có nhiều cách định nghĩa khác nhau về kĩ năng. Những định nghĩa này thường bắt nguồn từ góc nhìn chuyên môn và quan niệm cá nhân của người viết. Tuy nhiên, điểm chung của các quan niệm đều thừa nhận rằng kĩ năng được hình thành khi chúng ta áp dụng kiến thức vào thực tiễn. Kĩ năng học được do quá trình lặp đi lặp lại một hoặc một nhóm hành động nhất định nào đó. Kĩ năng luôn có chủ đích và định hướng rõ ràng.

Về quy trình rèn kĩ năng đọc hiểu văn bản, tuy chưa có những đề xuất cụ thể nhưng trong các nghiên cứu về đọc hiểu văn bản, các nhà nghiên cứu cũng đã có những định hướng rõ về việc tổ chức dạy học để giúp HS rèn kĩ năng, phát triển năng lực. Tác giả Nguyễn Thanh Hùng khẳng định: "Dạy học văn là dạy cho HS năng lực đọc, kĩ năng đọc để giúp các em hiểu bất cứ văn bản nào cùng loại. Từ đọc hiểu văn mà tiếp nhận các giá trị văn học, trực tiếp thể hiện các tư tưởng và các cảm xúc được truyền đạt bằng nghệ thuật ngôn từ, hình thành cách đọc riêng có cá tính" [2; 14].

Tác giả Phạm Thị Thu Hương trong công trình "Đọc hiểu và chiến thuật đọc hiểu văn bản trong nhà trường phổ thông" nhìn nhận bạn đọc là "độc giả tích cực trong quá trình đọc hiểu văn bản" đã đưa ra các bước định hướng con đường tư duy khi thực hiện hoạt động đọc hiểu. Có thể hiểu đó là một quy trình thực hiện các hoạt động đọc hiểu chi tiết và có thể vận dụng sao cho phù hợp bao gồm các hoạt động: 1/ Huy động tích cực những tri thức, trải nghiệm đọc hiểu; 2/ Xác định mục tiêu đọc; 3/ Giải mã văn bản; 4/ Tạo kết nối trong và sau quá trình đọc văn bản; 5/ Dự đoán; 6/ Hình dung, tưởng tượng; 7/ Suy luận, cắt nghĩa; 8/ Đặt câu hỏi; 9/ Tổng hợp, đánh giá, vận dụng; 10/ Giám sát việc hiểu bản thân [3].

Để hình thành và nâng cao kĩ năng đọc hiểu VBVH cho HS phổ thông, giáo viên (GV) phải thực hiện các

hoạt động hướng dẫn theo quy trình cụ thể, thường xuyên lặp lại. Điều đó được thực hiện từ bước chuẩn bị đến bước vận dụng, kiểm tra kết quả tiếp thu bài học của HS. GV, trong khi dạy học, phải là người hướng dẫn HS huy động tri thức, định hướng phân tích và kích thích quá trình xúc cảm của HS đối với văn bản. Trong quy trình ấy, HS là chủ thể tích cực của hoạt động.

Có thể phác họa quy trình cụ thể cho một giờ dạy học đọc hiểu VBVH thành ba giai đoạn cơ bản:

2.1. Hướng dẫn HS thực hiện hoạt động chuẩn bị cho giờ học đọc hiểu văn bản

Đây là khâu quan trọng và không thể bỏ qua đối với việc đọc hiểu VBVH của HS. Bước chuẩn bị này HS phải thực hiện trước khi đến lớp. HS sẽ được chuẩn bị tâm thế và những tri thức công cụ cho việc đọc hiểu văn bản Ngữ văn. Thực hiện hoạt động này HS sẽ có những định hướng ban đầu cho việc hiểu tác phẩm ở cấp độ cao hơn. Việc chuẩn bị môi trường tri thức và kích thích xúc cảm sẽ quyết định phần lớn đến thái độ tiếp nhận của HS đối với tác phẩm. HS sẽ có được thái độ ứng xử đúng đắn với tác phẩm. "Chuẩn bị bài ở nhà là bước tập dượt cho sự cảm thụ trên lớp được sâu sắc hơn. Bằng kinh nghiệm sống và kinh nghiệm văn học của bản thân, HS trực tiếp đi vào thế giới của tác phẩm. Trên cơ sở cảm thụ trực tiếp tươi mát đó của HS về tác phẩm, GV sẽ khơi sâu phát triển những ấn tượng đúng đắn và loại trừ đi những cảm xúc và suy nghĩ ban đầu còn chủ quan lệch lạc về tác phẩm, về tác giả hay về một nhân vật, một chi tiết trong tác phẩm..." [4; 259]. Nội dung hướng dẫn HS thực hiện hoạt động chuẩn bị bao gồm việc xác định phạm vi kiến thức công cụ cơ bản cần huy động, đọc văn bản và định hướng hiểu nội dung văn bản.

Tri thức công cụ để đọc hiểu bao gồm tri thức về đối tượng và tri thức phương pháp. Để đọc hiểu một văn bản Ngữ văn, người đọc phải huy động toàn bộ con người tinh thần của mình, đó là trái tim và khối óc. Trong đọc hiểu văn bản Ngữ văn, khi đọc văn bản, người đọc luôn mong muốn biết được văn bản nói gì (cấp độ thấp nhất của hiểu văn) thì dù muốn hay không, theo quy luật tự nhiên, trong vô não sẽ tái hiện những tri thức liên quan đến văn bản. Đó là những tri thức về đời sống, những tri thức văn hoá, văn học. Bên cạnh đó, những tri thức về cách đọc cũng giữ vai trò quan trọng. Đọc đúng giọng điệu, đúng đặc trưng thể loại sẽ quyết định hiểu tác phẩm ở mức độ nào. Để chuẩn bị đọc hiểu tùy bút "Cô Tô" của Nguyễn Tuân, HS phải huy động được những hiểu biết về văn hoá, địa lí, về lịch sử đảo Cô Tô, những tri thức về thể tùy bút, về phong cách nghệ thuật của Nguyễn Tuân. Và trên hết là tri thức ngôn ngữ, ngôn ngữ giao tiếp và ngôn ngữ nghệ thuật. Đọc tùy bút cần phải đọc chậm, đọc kĩ, phải chú ý đến phương thức, nghệ thuật trần thuật của nhà văn v.v...

Để HS thực hiện tốt việc chuẩn bị, GV cần có những hướng dẫn cụ thể như đưa ra các yêu cầu để HS thực hiện bằng cách đưa ra các câu hỏi hoặc các bài tập nhỏ. Chẳng hạn, yêu cầu HS chuẩn bị đọc hiểu văn bản "Cô

Tô" của Nguyễn Tuân (SGK Ngữ văn 6, tập hai), GV nên đưa ra một số câu hỏi hoặc bài tập: 1/ *Đọc kĩ văn bản "Cô Tô" (hoạt động cá nhân)*; 2/ *Tìm một số tư liệu về nhà văn Nguyễn Tuân và địa danh Cô Tô (bài tập nhóm): Tóm tắt tiểu sử và sự nghiệp văn học của Nguyễn Tuân; Báo cáo vấn đề về địa danh Cô Tô?*; 3/ *Sưu tầm một số tranh, ảnh về biển đảo Cô Tô*; 3/ *Bước đầu tìm hiểu về văn bản: Nội dung chính của văn bản "Cô Tô" là gì? Đánh dấu một số câu văn, hình ảnh miêu tả trong bài "Cô Tô" mà em thích? Vì sao em thích câu văn, hình ảnh đó?*

Đọc văn bản là yêu cầu bắt buộc đối với hoạt động chuẩn bị bài của HS. Thời gian của giờ học trên lớp thường chỉ đủ đọc nhiều nhất một lần, nếu là văn bản văn xuôi. Vì vậy, việc đọc trước ở nhà sẽ giúp HS có sự tiếp xúc ban đầu với tác phẩm. HS có những rung động ban đầu với tác phẩm, tuy thiên về cảm tính chủ quan, song chân thực và cần thiết đối với việc phân tích và hiểu tác phẩm. Tự giác và độc lập đối diện với tác phẩm bằng việc đọc thầm là HS đã đọc tìm hiểu và đọc cho mình. Những ấn tượng đầu tiên với tác phẩm sẽ tạo cho các em tâm thế sẵn sàng và sự chủ động trong việc tìm hiểu tác phẩm trên lớp. Đây cũng là một bước tập dượt, một thao tác cần được thực hiện liên tục trong quá trình hình thành và phát triển kĩ năng đọc hiểu văn bản cho HS. Rèn cho HS thói quen tự đọc, kiên nhẫn đọc và đọc có mục đích tìm hiểu, khám phá và sáng tạo là mục đích của dạy đọc hiểu VB VH.

Để hoạt động đọc ở nhà của HS đạt hiệu quả, tránh được những cách hiểu lệch lạc, GV cần định hướng sơ bộ cho HS. Định hướng nội dung đọc hiểu là hướng HS đến những vấn đề cơ bản của văn bản. Nội dung này đã được định hướng ở phần "tri thức đọc hiểu" trước mỗi bài học trong sách giáo khoa. Việc định hướng nhằm mục đích lưu ý HS một số điểm quan trọng khi đọc tác phẩm.

2.2. Tổ chức hướng dẫn HS đọc hiểu văn bản

Hoạt động này được diễn ra trên lớp học với sự tham gia của tập thể HS dưới sự hướng dẫn của GV. Đây là giai đoạn quan trọng nhất của quy trình dạy học. Mục tiêu cơ bản của giờ dạy được thực hiện ở giai đoạn này.

Trước khi thực hiện việc đọc và tìm hiểu tác phẩm cần phải dành thời gian kiểm tra kết quả chuẩn bị của HS. Việc kiểm tra này sẽ giúp GV phần nào xác định được tâm lí, năng lực văn học và cảm xúc của HS đối với văn bản. Thao tác này được thực hiện qua hệ thống câu hỏi, có thể thực hiện ngay ở đầu buổi học hoặc xen kẽ vào các hoạt động trong giờ học, ở thời điểm hợp lí. Những câu hỏi này hướng đến các nội dung như: 1/ *HS đã đọc kĩ văn bản chưa?*; 2/ *HS đã nắm được nội dung và hiểu văn bản ở mức độ nào?*; 3/ *Thái độ thẩm mĩ của HS đối với tác giả và văn bản?*; 4/ *Khi tự đọc hiểu văn bản, HS gặp những trở ngại gì?*

Bước này có thể coi là gạch nối giữa công việc chuẩn bị bài ở nhà và hoạt động đọc hiểu của HS ở trên lớp. Đây cũng là bước cần thiết để dẫn dắt HS đi vào thế giới nghệ thuật của tác phẩm. GV có thể xác định được những điểm hiểu sai, hiểu lệch nội dung tư tưởng tác phẩm của HS để có thể định hướng HS hiểu đúng.

Đọc hiểu một văn bản là khám phá văn bản ngôn từ để phát hiện những giá trị thẩm mĩ và giá trị tư tưởng của tác phẩm văn học. Việc đọc hiểu bao giờ cũng phải đi từ hình thức văn bản (đọc hiểu cấu trúc hay đọc hiểu tầng cấu trúc ngôn từ) đến việc tìm ra những hình tượng nghệ thuật trong tác phẩm (tầng cấu trúc hình tượng thẩm mĩ), từ đó hiểu và nắm bắt được tư tưởng mà nhà

văn gửi trong tác phẩm (đọc hiểu tầng cấu trúc tư tưởng thẩm mĩ). Đây là con đường chung để biến một VB VH thành một tác phẩm văn học. Chẳng hạn, GV hướng dẫn HS đọc hiểu văn bản "Cô Tô" của Nguyễn Tuân. Một số hoạt động cụ thể có thể: 1/ *Ba HS đọc ba đoạn của văn bản và nêu nội dung chính của đoạn đó? Có thể đặt tên cho đoạn vừa đọc?*; 2/ *HS nhận xét chung về toàn bộ văn bản: Văn bản viết về cái gì? Cách viết của nhà văn Nguyễn Tuân có gì đặc biệt về cách dùng từ, viết câu, tạo hình ảnh so sánh?*; 3/ *Cảnh nào trong bài văn được nhà văn dung công miêu tả? Ghi lại những từ ngữ chỉ hình dáng, màu sắc, những hình ảnh mà tác giả dùng để miêu tả cảnh ấy? Em hãy viết từ 2 – 3 câu tả lại cảnh ấy theo cách của riêng em?*; 4/ *HS nêu cảm nhận khi đọc đoạn văn miêu tả cảnh sinh hoạt trên đảo Thanh Luận?*; 5/ *Tình cảm của nhà văn Nguyễn Tuân đối với thiên nhiên và con người trên đảo được thể hiện trực tiếp qua câu văn nào?*; 6/ *HS thảo luận nhóm, sau đó trình bày kết quả thảo luận: Nhận xét về nghệ thuật tả cảnh giàu cảm xúc của nhà văn Nguyễn Tuân thể hiện trong bài?*; *Tổng hợp từ phần chuẩn bị bài và phần đọc hiểu, HS trình bày ngắn gọn hiểu biết về đảo Cô Tô?*; *Qua bài kí, em nhận được thông điệp gì từ nhà văn?*

Đọc hiểu là hoạt động đọc có suy ngẫm, đọc ra nội dung của văn bản luôn song song với việc phân tích khám phá nội dung tư tưởng ẩn chứa sau lớp ngôn từ. Trong giờ đọc hiểu văn bản Ngữ văn, bên cạnh việc hướng dẫn HS cách đọc, quan trọng hơn, GV phải tổ chức hướng dẫn HS thực hiện các thao tác phân tích, cắt nghĩa và bình giá...

2.3. Hướng dẫn HS vận dụng kĩ năng để thực hiện hoạt động đọc hiểu

Để việc rèn luyện kĩ năng đọc hiểu cho HS thông qua hoạt động đọc hiểu đạt hiệu quả cao nhất, GV phải chú ý thực hiện các hoạt động hướng dẫn HS vận dụng kĩ năng vào thực tế. Tri thức thu nhận được sau mỗi đơn vị bài học mang tính tổng hợp. Để rèn kĩ năng đọc hiểu cho HS nên tập trung lưu ý đến rèn luyện kĩ năng đọc và tạo lập văn bản. Mức độ thấp nhất là đọc và tạo lập các văn bản tương đương (về thể loại, nội dung, phạm vi và tính chất tri thức...)

Kĩ năng đọc hiểu bao gồm hai kĩ năng chính là kĩ năng đọc (nghe, đọc) và tạo lập văn bản (nói, viết). Kĩ năng đọc, trước hết là vận dụng tri thức đã tiếp thu được để tự đọc các văn bản tương đương, sau đó là đọc mọi loại văn bản khác. Trên cơ sở những tri thức ấy, HS có khả năng viết được các văn bản nhật dụng, văn bản nghệ thuật ở những yêu cầu phù hợp với trình độ, lứa tuổi và môn học.

Rèn luyện kĩ năng không phải là hoạt động tách rời với hoạt động đọc hiểu trên lớp mà là kết quả tất yếu của hoạt động đọc hiểu. Sau khi đọc hiểu mỗi văn bản, HS đã tự bổ sung cho mình một lượng tri thức nhất định về nhiều phương diện. Khi học xong bài đọc "Cô Tô" của Nguyễn Tuân, HS có thể hình thành cho mình các khái niệm thể loại, tiếp thu những tri thức về phương pháp và kĩ thuật viết để có thể đọc hiểu được các tác phẩm tùy bút và viết được những bài văn biểu cảm.

Để củng cố kiến thức và rèn kĩ năng đọc hiểu văn bản thuộc thể loại tùy bút sau khi học xong bài "Cô Tô", tùy từng đối tượng HS, GV có thể ra các bài tập nhỏ để các em thực hành đọc hiểu các văn bản cùng loại. Theo quan điểm đổi mới kiểm tra, đánh giá hiện nay, đây là hoạt động rất quan trọng để giúp HS làm quen với việc

(Xem tiếp trang 44)